

KUTSAL MEKÂNDA IŞIĞIN TANRI METAFORU

Zahide SALAN¹

Fehime Yeşim GÜRANİ²

ÖZ

Metafor, bir olgunun benzeşim/ çağrışım yoluyla başka bir olguya işaret etmesini ve böylelikle bir gerçekliğin ulaşılabılır anlaşılır olmasını sağlayan kurgudur. Öznenin fiziki çevresini alımlamaya başladığı dönemden bugüne değin olan süreçte değerlerini, inanışlarını ve toplumsal normları çeşitli metaforlarla mekânlarına yansıttığı görülmektedir. Tanrı ve ışığın metaforik özdeşleştirilmesi de, öznenin çevresinde ürettiği işaretler ve onlara yüklenen ikincil anlam imgeleriyle bu tarihi süreci izlemiştir. Işığın fiziksel/ maddi dünyanın bir parçası olmaktan çıkıp, anlam ve duygu üreten bir sembol haline gelişini irdeleyen bu çalışmanın amacı, kutsal mekanlarda Tanrının varlığının ışık çözümlenmeleriyle somutlaştırılabilirliğini sorgulamak ve ışığın metafor olarak ilahi bir boyut oluşturduğu tasarım dinamiklerini keşfetmektir. Bu amaçla kapsamın birincil basamağında metafor, kutsal ve ışık kavramlarının bilgi kuramı açısından genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. İkincil basamakta ise kutsal mekânlarda ışığın metafizik gerçekliği, mistik bir güç olarak kullanımı ve mekâna ruh yükleyerek manevi değer aktarımı, literatürdeki örnekler üzerinden incelenmiştir. Yöntem olarak göstergebilimi kullanan çalışmanın omurgası, kutsal mekanlardaki metafor olgusuyla kurulmuştur ve öznenin varoluşsal anlamı bu mekanlar üzerinden sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Işık, Göstergebilim, Kutsal, Kutsal Mekân

DEITY METAPHOR OF LIGHT IN SACRED SPACE

ABSTRACT

Metaphor is the fiction which allows a phenomenon to suggest another one through resemblance or association and help reach or understand a reality. It follows that the subject reflects his values, beliefs and social norms upon places with a variety of metaphors in the process from the beginning when he perceived the physical environment around him. The metaphoric identification of light with god has followed such a historical course by means of the signs produced by himself and the images of secondary meanings he ascribed to them. The aim of the present study which discusses that light is not only part of physical/ material world but also becomes of meaning and emotion is to question embodiment of the divine existence in sacred places through light analyses and discover its design dynamics as a metaphor, for which a general assessment of metaphor, sacredness and light concepts is made in the first step of the related scope. The second step discusses the metaphysical reality of light in sacred places, its use as a mystical power and transfer of the spiritual value by replenishing the soul into space using related examples in the literature. The backbone of the present study using semiotics as a method was founded upon the metaphor phenomenon of sacred places by which to question existential meaning of the subject.

Keywords: Metaphor, Light, Semiotics, Holy, Sacred Space

¹ Arş. Gör., Toros Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, zahidesalan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1041-5165.

² Dr. Öğretim Üyesi, Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, yesimgurani@gmail.com, ORCID:0000-0002-5698-5289.

Received/Geliş: 02/04/2019 Accepted/Kabul:10/07/2019, Literature Review/Derleme

Cite as/Alıntı: Salan, Z., Gürani, F. Y. (2019), "Kutsal Mekânda Işığın Tanrı Metaforu", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 28, sayı X, s.18-30.

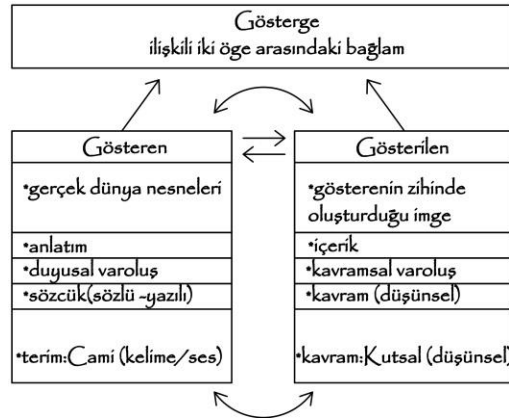
Giriş

Metafor, irrasyonelle rasyonel arasındaki ilişkiyi sağlayan, soyut ifadelerin anlaşılmasını kolaylaştıran bir göstergedir. Çeşitli örneklemi olan metaforlara, ilah inancına erim aracı sayılan bazı somut kavramlar örnek gösterilebilir.

Özne teolojiye dayalı psikolojik koşullanmayla erişemeyeceğini düşündüğü saflığın ve aşkın gücün arayışına girer. Maddenin ötesine çıkarak ruhlardaki uyanışı kurgulayan anlam yüklü ışık da öznenin bu arayışlarına, karşılık geldiği metaforlarla cevap verir. Mekân ışık sayesinde, plastik varlığının ötesine, simgelerle çıkar, varlığının ataletinden sıyrılıp, uhrevi boyutta yeni bir anlam kazanır. Böylelikle bir anlam tükenirken, yorumlanmış yeni bir anlam üretilir; görülemeyene, ışığa yüklenen kozmogonik değer ve imgelerle ulaşılmış olunur. Bu bağlamda çalışmada ağırlıklı olarak mekansal boyutta kutsal ve ışığın metaforlarıyla kutsala ulaşan öznenin mekansal davranışını irdeleneceğiz.

Gösterge - Metafor

Gösterge, saf bağlantısallık içeren gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi koordine eden, bir şeyin temsili ve onun tüm imgesel karşılığı olan olgu/ olaylardır. (Davranışlar, müzik notası, trafik ışıkları ...)

Şekil 1. Gösterge ve Bileşenlerini İfade Eden Tablo (Salan, 2018)

Yukarıdaki Şekil 1' de anlatım düzlemindeki gösterenlerle içerik düzlemini oluşturan gösterilenler ifade edilmiştir. Somut bir örnek olan cami kelimesinin işitsel imgesi gösteren olurken, caminin inanan zihinlerdeki imgesi soyut bir ifade olan kutsal, gösterilendir.

Barthes göstergeyi şöyle örnekler: “ **Gül, normalde sadece bir çiçektir. Ama**

genç bir adam onu kız arkadaşına sunarsa, bu bir gösterge olur. Gül, burada genç adamın romantik tutkusuna gönderme yapmaktadır ve onun bu anlama geldiğini kız arkadaşı da kabullenmektedir” (Mutlu, 2012, s. 117).

Göstergeler anlam üretirler ve bu anlam toplumsal ve kültürel dinamiklerden türer. Örneğin; haç, Hristiyanlık inancıyla bütünleşmiştir ve karşılık geldiği anlam ifadelerinden biri de İsa peygamberin çarmıha gerilişinin tasviri olan bir göstergedir. Bu durum buna inanan tüm Hristiyan toplumları için aynı anlama ve değere sahiptir. Göstergebilim (semyotik) ise, gösterge ve dizgeleri, onların anlam ifadesini, yorumlarını, kullanımını ve etkilerini dilbilimsel metotlarla araştıran bir bilim dalıdır. Kelimelerin/ olguların/ olayların ikincil anlamlarının kavranmasını ve ilk imge ile ikincil arasındaki ilişkiyi sağlayan bu bilim dalı, olguları dille ifade etmeye, edilemeyenleri de metaforla anlatmaya çalışır. Mimari disiplin perspektifinde ise göstergebilim; mimarinin anlamsal çözümleme, analiz ve yorumlama metodudur.

Pierce’ e göre üzerinde toplumsal uzlaşa sağlanan nesnel ve öznel tüm veriler göstergedir. *“Bir gösterge, bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla tutan şeydir” (Rıfat, 2014, s. 117).*

Özne, yapılı çevresinde algıladığı belirli objelere, kendisine ve ait olduğu topluluğun değer yargılarına göre simgesel anlamlar yükler. Nedensellik bağı ile kurulan bu simgesel göstergeler de toplumsal uzlaşa taşıdığı için kültüre özgüdür ve toplumsal hafızanın izlerini taşır. Mimari göstergeler/ semboller de buldukları yapılı çevre içerisinde, özne tarafından yorumlanacak, sosyokültürel kodlar taşırlar. Bu göstergeler, toplumsal uzlaşıyla oluşturulmuş dil ve mimari dizge aracılığıyla sahip oldukları kodların anlamlarını iletirler. Bu bağlamda, gelinen noktada, göstergebilim, anlamlama, düz anlam, yan anlam kavramlarını ve mimariyle olan ilişkilerini irdelemeliyiz.

Anlamlama; ‘gösteren’ ile gösterenin bireysel, toplumsal ve kültürel edimlerle algılandığında oluşan imgesi olan ‘gösterilen’ i işleyen bir süreç ve bu iki düzlem arasındaki bağıntıdır. Bu süreci yaşayan özne yapılı çevresinin fizyolojik etkilerinden, kendisine içkin psikolojik durumdan, ait olduğu toplumun izlerinden ve belleksel paradigmalardan etkilenir. Anlamlama sonucunda iki kelime/ durum arasında yalın bir benzerlik ilişkisi bulunuyorsa ve bu ilişki toplumsal uzlaşya dayanıyorsa iki kavram arasında düz anlam bağı vardır. Mimari alanda göstergelerin düz anlamı onu oluşturan dizgelerin işlevidir. Anlamlama sonucunda iki kelime/ durum arasında yoruma dayalı daha karmaşık bir gösteren – gösterilen ilişkisi varsa iki kavram arasında çağrışımsal yan anlam bağı vardır. Tözde bireysel kodların önemli olduğu yan anlam dizgesi; içinde özne faktörünü barındırdığı ve devinime sahip olduğu için çok katmanlı ve dinamik bir anlamlama türüdür. Örneğin; bir yapı tasarımının deneyimleyicideki ‘düz anlam’ ını konut, okul, kilise vs. gibi tanım ifadesini sağlayan işlevi oluştururken; ‘yan anlam’ ını ise ‘gotik manastırı kimileri için dönemin siyasi kaotikliğinden kaçınılan sığınak, kimileri içinse vaat edilen cennete açılan penceredir’ gibi işleve kurgulanan yorumların

kimliksel niteliklerini belirler.

Yan anlamı oluşturan işlemlerden biri '**metafor**' dur. Metafor, bir olgunun başka bir olgu üzerinden dolaylı anlatılması, benzetme yoluyla kendi anlamının dışında yeni bir anlam kazanmasıdır. Aşağıda Şekil 2'de bir ifadenin (X); metaforla yeni bir ifadeye (Y) dönüşümü gösterilmiştir. Metafor yoluyla oluşan bu dönüşümde iki ifade arasındaki ilişki, ilişkiye bağlı benzeşim ve çağrışım gibi faktörler etkilidir.

Şekil 2. Metaforla Sağlanan Dönüşümü Gösteren Tablo (Salan, 2018)

Riccoeur' a göre (1978) ise metafor, "iki farklı düşüncenin beraber işlendiği, birbirini etkimesi ve anlamını taşıdığı kelimeyle desteklenmesi sonucunda ortaya çıkan basit bir formüldür".

Dinamik bir analiz-sentez içeren metaforik bağlantı simge ve analogiyle kurulur ve mimari eser metaforlarla iletişim aracı haline dönüşür. Bu bağlamda mimari eser için yeni bir kavramsal karşılık, yeni bir imgelem, metaforların oluşturduğu bu yeni dille sağlanır. Bu bir süsleme değil, gerçekliğin gücünü tasvirlerle yeniden ifade etme aracıdır. Bir başka deyişle mimarlık; kodlar taşıyan dil gibi bir iletişim aracıdır ve mimari üslubun çok anlamlılığı taşıdığı metaforlarla ilişkilidir. Mimari bir eserde kullanılan metafora örnek vermek istersek; Perslerle olan savaşlarında taraf olarak karşılarında duran Karyalılardan intikam almak isteyen Yunanlılar, erkekleri öldürmüşler kadınları ise esir almışlardır. Ardından bakire esirleri herkesin önünde küçük düşürmüşler ve halklarının hatasını bu tutsak kadınların onurlarıyla ödemişlerdir. Yunanlılar bununla da kalmayıp olayı mimari biçime taşımışlardır. Bugün dahi kullanılan Karyatit sütun yapı elemanı metafor olarak esaretin utancının ağır yükünü temsil eder (Şekil 3).

Şekil 3. Erekhtheion Tapınağı Karyatit Sütunları (Url-1)

Mimaride Göstergebilimsel Yaklaşımlar

Göstergebilim temelde bir dilbilim disiplini. Dil, bir toplumun ortak iletişim aracı olduğu için, bir paydada buluşan kültürel veriler, simgeler taşır. Bu bağlamda mimari nesne de, toplumun simgelerini, dolayısıyla toplumsal kültürü taşıdığı ve sayesinde iletişim sağlandığı için göstergebilimle ilişkilidir. Mimari yapıdaki göstergebilimsel yaklaşımlar bir topluluğun, bir kültürün ortak uzlaşısı, aynasıdır.

“Kilisenin içinin dört kısmı dört ana yönü simgelemektedir. Kilisenin içi evrendir. Mihrap doğuda yer alan cennettir. Tapınağın imparatorluk kapısı aynı zamanda cennet kapısı olarak adlandırılmaktaydı. Paskalya haftası boyunca bu kapı[...] açık bırakılmaktaydı. Bu âdetin anlamı[...] İsa mezarından kalktı ve bize cennetin kapılarını açtı. Batı bunun tersine derin acıların, karanlığının, ölümün gövdelerinin yeniden hayata kavuşmasını ve nihai yargılamayı bekleyen ölümlerin ebedi ikametgâhlarının bölgesidir” (Eliade, 1991, s. 42).

Mekânsal metaforları ifade eden yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere mimarlık bir anlamda, üreticisi olan öznenin ortak davranış biçimlerinin izdüşümü, mekâna dair ortak simgelerin yansımasıdır. Onun yapılı çevresindeki dizge ve dizimleri toplumsal bilinç ve bilinçaltı verilerini gösterir. Bu simgesel veriler de ortak bağ içerdiği için bireylerin aidiyet kurgusunu oluşturur.

Tasarımcı ya da deneyimleyici tarafından yapıda yaratılan semboller zamanda ve mekânda iletilir. Mekân; göstergelerle üretilen anlamla ve öznenin yeni anlamlar üretmesiyle uzamsal sınırlarından çıkar. Bir başka deyişle göstergebilimin nesnesi olan mimarlık, insanların davranışlarının etkileyebilecek düzeyde bir iletişim araca dönüşür ve böylelikle imgesel olanın somut olarak algılanmasını sağlar. Çalışmamızda da göstergebilimin yaratacağı somut algı; kutsal, kutsal ışık ve kutsal mekân üzerinden irdelenenektir.

Kavram Olarak Kutsal

Kutsal; Tanrı ve/ veya doğüstü alana ait, inananları üzerinde derin bir saygı hali oluşturan şey anlamına gelir. Bu olgu, yaratıcı tarafından kutsal olarak kabul edilen nesne/ mekân veya özne tarafından kutsal kabul edilen Tanrı/ kişi/ vasıf olabilir. Durkheim (2005, s. 431) kutsal; “gerçekte nesnenin kendisinde değil, onun kutsal olduğuna inanan insanın bilincinde yaşar” derken, Nasr (1995, s. 8) kutsalı; “varlığın oluştuğu, Baki'nin de fanideki doğrudan tecellisi” olarak tanımlar. Farklı disiplinlerdeki tüm kavramsal arayışlara rağmen kutsalın tezahürü için mutlak bir tanım mümkün değildir. Çünkü bu kavram topluluklar arasında kozmogonik farklar taşır. Ayrıca fenomenolojik açıdan incelendiğinde olağan bir realiteye indirgenemez. Olgu, öznenin bireysel seçimlerine veya içinde yer aldığı toplumun seçimlerine göre biçimlenir ve geleneği takip eder.

Kutsal Mekân

Kutsal mekân; *homo religiosus*³ için varoluşsal değere sahip, diğer tüm yerlerden niteliksel olarak ayrı tutulmuş, seçkin bir mekândır. Bu mekânın, doğaüstü bir nesnenin/ritüelin tanığı olduğu gerçeği, *homo religiosus*a algı dünyasının üstünde yeni bir obje/davranış tanımı sunar. Var olanı aşan yeni bir varlığın tezahür evi bu mekân, dini deneyimlemelerin yarattığı bir merkez noktayı oluşturur. Temsil nesnesiyle temsil edilen hakikatin birleştiği bu uzamsal alan sayesinde “*homo religiosus yaratılış eylemini yeniden yaşar ve dünyasını evrenselleştirir. Kutsal mekân [...] dünyanın kuruluşunu mümkün kılar. Uzayda kutsalın tezahür ettiği yerde hakiki kendini ifşa etmekte, dünya var olmaya başlamaktadır*”(Eliade, 1991,s.43).

Bir mekânda yaratıcı tarafından gönderilmiş bir işaret varsa ya da o yer bizzat yaratıcıya ayrılmışsa ya da yaratıcı yansımasını o mekânda göstermişse artık o mekân özne tarafından kutsal kabul edilmiş olur. Ve sonuç olarak dünya o mekân aracılığıyla bütüncül şekilde kutsallaşır. *Homo religiosus* için artık etken güç kendisini göstermiştir, bu yolla fanilikten kurtulup gerçek manaya ulaşılmıştır.

Kutsal mekân, kendi dışında kalan her şeyden maddi manevi ayrı, inanarı tarafından yüceltime, ulviyete dayandırılmış, içinde çeşitli alegorik öğeler barındıran mekândır.

Özne bu öğeler aracılığıyla gizemli ve erişilemez olana yaklaşır, yüce güçle ilişki kurar, yarattığı mekâna varlığından ruh ekleyerek yine kendi varlığını bulur, mana özüsüyle ilahi varlığın kesişimini sağlar ve benliğini evrenselleştirir. Ölümlü olanın üzerinde aşkın gücün kurduğu hükmün azamet hissi ve biat atmosferi sayesinde sınırlı dünyasında kendisini güvende hisseder. Yaratılan metaforlarla hissetmekten zevk aldığı ruhani bir huzurla aşkın güce ulaşır.

Kutsal Işık ve Gölge

Boşluğun ve doluluğun sınırlarını göstererek mekânın kimlik dokusunu algılatan fiziki aydınlık gücüne ışık denir. Işığın karanlığı hangi anlam arayışıyla yırtacağı, nasıl bir mimari sınır oluşturacağı öznenin var etmek istediği atmosferle ilgilidir. Salt fiziki verileri değil; düşünsel birtakım boyutları da içeren ışık sayesinde mekân, algısal olarak farklı bir karaktere bürünebilir. Dokunduğu yüzeye/ nesneye yaşamı, hareketi, aydınlığı; gölgede bıraktığı yüzeye/ nesneye de ölümü, ataleti ve karanlığı verebilir. Bu bağlamda ışık; yapının fiziki varlığına kattığı okunurluğun yanısıra tinsel bir atmosfer de yaratır diyebiliriz. Mekânda din fenomenolojisini temsil eden tinsel ve gizemli bir atmosfer yaratan bu ışık; kutsal ışıktır. “*Metafizikte ışık deyimi doğuda ve batıda gerek dinde, gerek gizemsel anlamlarda tanrısal ya da evrensel bilgiyle bu bilgiyi vereni nitelemek için kullanılır... Işık, ilk düşüncelerden beri kutsallığın ve içsel aydınlanmanın*

³ M. Eliade'ye göre (1991) *homo religiosus*; “anlam yükleyen”, inanç sahibi dinsel adamdır. *Homo religiosus* için mekân homojen ve durağan değildir. Kutsal mekân profandan (din dışı) üstün nitelikte bir varoluş sebebidir.

simgesidir” (Hançerlioğlu, 1996, s. 171).

Işığın, saydam olmayan bir obje tarafından engellenmesiyle ortaya çıkan karanlığa ise gölge denir. Ve ışık dokunduğu mekân üzerinde gölgenin ritmiyle yeni bir kompozisyon, yeni bir uzam oluşturur.

Tekil olarak herhangi bir fiziksel varlığı olmayan gölgeye, birçok kültürde insanlığın korkutucu ilkel yönü, bilinçdışının karanlık yüzü ve günah gibi göstergeler yüklenmiştir. Aşağıda yer alan tablo (Şekil 4) , Asurlular tarafından istilaya uğrayan İsrailoğullarından Yudit’in General Holofernes’e tuzak kurup, onu öldürmesini tasvir eder. Fondaki karanlık -koyu gölgeler ve figürlerdeki ışıkla Caravaggio, resimde üç metaforla üç karaktere işaret etmiştir: Erdem (halkını istiladan kurataran Yudit), cesaret (Yudit’in sağındaki Abra) ve günah (Yudit’in güzelliği ve hilesine kanan General Holofernes). Holofernes’in bedenindeki karanlık ve gölgeler suçu ile ölümü tasvir ederken, Yuhit’in yüzü, halkının intikamıyla aydınlanmıştır.

Şekil 4. Caravaggio’ nun Holofernes’in Başını Kesen Yudit Adlı Eseri (Url-2)

Kutsal Işık Elemanları

Kutsal mekanlarda gölge ve ışık yoluyla metaforik anlamlar kurgulayan mimari elemanlara değinecek olursak, mekanda güneşin geliş açısı ve şiddetine bağlı olarak şiirsel etki yaratan vitray ile genellikle Gotik dönemde gördüğümüz gül pencereden de bahsetmek gerekir. Vitray pencereler mekânda sadece şeffaflık için açılan boşluklar değil, aynı zamanda dini yapılarda tinsel anlamı oluşturan mistik ışık kaynaklarıdır. Görsel akışkanlık, süresiz hareket ve renkli saydamlıkla vitray, öznenin yaşamsal döngü arayışını yansıtır, dini mekân içinde ilahi/ aşkın gücün vurgusunu oluşturur. Işık vitrayla birlikte kozmogonik değer kazanır, mekânda mistik atmosferle yaratıcının taşıyıcılığını yapar. Bu anlamda vitray; metafor olarak Tanrıyı ifade eden ışık elemanıdır.

Farklı büyüklük ve renk örüntülerinde kullanılan gül pencerelerin “*genel ortaklığı ise kutsal ışığın geldiği dinsel kaynak olan kozmosun yarattığı devinimin dinsel mekânı anlamlandırmasıdır*” (Tokyay,2009). Kutsal kitaptan bölümlerin resmedildiği vitraylarla dolu gül pencere, geometrisinde de kutsal kitapta yer alan sembolik sayıları içerir. Bu öykülerin renkli camlara resmedilmesiyle okuma yazma bilmeyenler için bile

Tanrı ve onun ışıkla gelen varlığı görünür hale gelmiştir. Bu yapılardan biri olan Saint Denis Manastır Kilisesi'nde bulunan belgelerde Tanrı en üst özsel ışık (ışıkların babası) olarak tasvir edilirken, İsa ilk aydınlanan olarak tanımlanmıştır. Bu ifadelerle mekânda maddi bir varlık olan fani ışığın; aşkın gücün, asıl ışık kaynağının bir mimesisi olduğu vurgulanmıştır.

Şekil 5. On İki Havariyi Temsil Eden On İki Örüntünün Yer Aldığı Gül Pencere (Url-3)

Üç semavi dindeki ışık elemanları ve sembollerine bakacak olursak; Musevilerin yedi kollu şamdanı olan **Menora**; metafor olarak Musevilik tarihi, adalet, hayat ağacı, tanrısal erdemler ve bilim gibi başlıklara karşılık gelmektedir. **Hanukiya** kandilindeki dokuz kol Tanrı'nın yaratılıştaki "ışık olsun" buyruğu, Tora'nın kutsal ışığı, adalet, merhamet, kutsallık, sevgi, sabır, cesaret ve yardımcı kavramlarının sembolüdür. Bir diğer ışık figürü, yanması ebedi kanun olan kandil **Ner Tamid**; Tanrının sonsuz varlığını ve ruhu temsil eder. Hristiyan inancında ise; gökteki rehber yıldız simgeleyen tapınak lambası ile tanrının her yerde ve insanlara ışık oluşunu sembolleyen kilise mumu metafor ögesi olarak kullanılan elemanlardır. Müslümanlığın kutsal kitabı Nur suresi 35. ayetindeki,

"Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandile benzer. O lamba bir cam fanus/ cam sırça içindedir. Cam fanus ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu lamba [...] mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bir ağaç ki, neredeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Nur üstüne nurdur/ pırıl pırıldır" (Url 4)

ifadesiyle birlikte Tanrının tinsel varlığı ışığın metaforuyla ifade edilmiştir. Bu bağlamda camilerde özellikle mihrapta ve orta alanda kandiller ve lambalar kullanılmıştır.

Kutsal Işık – Tanrı Metaforuna Örnekler

Kutsal mekânlarda ışığın, ilahi güce ulaşım sağlayan bir metafor olarak kullanımını ve bu kullanımı sağlayan özneye ait içsel dinamikleri daha önceki bölümlerde ifade ettik. Şimdi geçmişten günümüze kadar süregelen kültürlerle ve kült yapılarla bu gözle bakacak olursak;

Anlam üreten ışıkla ilgili verebileceğimiz örneklerden biri Justinyen döneminde yapılmış Ayasofya'dır. Ayasofya (Kutsal Hikmet) için Roth (2000, s. 350-351) "*Sayılsız pencereden içeri akan, mozaik kaplı yüksek kubbelerden yansıyan parlak ışıklarla [...] sayısız lamba ve mumun titrek ışıklarının oluşturduğu atmosferde erken Hristiyan ve Bizans liturjisi dindışı ve dinsel düzenin kaynaşmasını ve göksel olanı yeryüzünde yaratma çabasını kutlamıştır*" demiştir.

Şekil 6. Ayasofya İç Mekânından Kubbe Işıklarının ve Mistik Atmosferin Görüldüğü Açılış a- (Url-5) , b- (Url-6)

"Tanrının varlığı, yapının merkezi mekânını vurgulayan ışığın kalitesinden ve yapının görsel anlamda hafif duyumsanmasından ortaya çıkmaktadır. Ayasofya'ya dair rivayetlerde kubbe tasarımının Tanrı tarafından gönderildiği, meleklerin de denetlediği söylenir" (Tokyay, 2009, s. 60). Bu bağlamda Roma İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş Ayasofya, ışığın Tanrı metaforu için seçilebilecek önemli örneklerdendir.

Şekil 7. Tadao Ando-Işık Kilisesi (Url -7)

Zen budizmde mekândaki *boşluk* ve *an* kavramı, sonsuzluk hissi yaratması bakımından çok önemlidir. Ando'nun Işık Kilisesinde (Şekil 7) oluşturduğu geometri, kullandığı haç biçiminde ışık yarıkları ve brüt betonda oluşan gölgelerle kilise içinde gizemli bir atmosfer yarattığı görülür. Haç simgesiyle içeri alınan ışık ve geride kalanın loşluğu mekânda hem anlamsal hem de fiziksel karşıtlık yaratarak ilahi gücün somut ifadelerini kurgulamıştır.

Şekil 8. Ronchamp Şapelinden İç Mekân Görüntüsü (Url-8)

Meryem Anaya adanmış Le Corbusier'in tasarladığı Ronchamp Şapeli (Şekil 8) çatıyla duvarın birleştiği yerdeki ışık açıklığı sayesinde çatının havada duruyormuş gibi algılanmasını ve izlenimcide sonsuzluk içindeki aşkın gücün etkisinin uyanmasını sağlıyor. Çatı formu da analogik olarak dua eden eller ya da kutsal Meryem ve oğlunun tasvirine benzetilmektedir.

Şekil 9. TBMM Cami Dıştan ve İçten Görünümü a- (Url -9), b- (Url -10, Url-11) düzenlemiştir

Geleneksel camilerde, ilahi varlığı ve Müslümanların evrensel mesajını sembolize eden lambalarla çevrili mihrabın TBMM Caminde ışığı tamamen içeri alan şeffaf cepheyle çözümü gösterge olarak Tanrıyı ve onun nurunu kurgular. Mimarlar, cennet metaforu olarak betimlenen İslam bahçesi (gömülü arka bahçe) ile bu dünyayı simgeleyen ön avlu arasında ibadet mekânını konumlandırarak eşik mekân algısını yaratmışlardır. Mihrabın sol ve sağ yanında kalan ve göz hizasında tutulan şeffaf satılla da yatay hâkimiyet sağlanmış ve İslam'ın gözlerin gökyüzüne çevrilmemesi gerektiği düşüncesine gönderme yapılmıştır. Bu camiye ilişkin Al Asad'ın (2001) “Ön avlu portikolarının kesişme kısmından yukarı çıkan merdiven, Sufî temasının bir uzantısıdır. Merdiven belirli bir noktaya çıkmaz, fakat tersine ‘hiçbir yere’ götürür” ifadesi de camide kullanılan mimari öğelerdeki metaforlara örnek oluşturur.

Çatının kademeli formu sayesinde açıklıklardan süzülen endirekt gün ve gece ışığı ile uçar gibi duran kubbe, Tanrı ile birebir ilişki kurulabilecek bir geçiş mekânı yaratmayı amaçlayan mimarların kullandığı ışık metaforu öğelerindedir.

Sonuç

Sosyokültürel normların ve içsel dinamiklerin karşılığı olan inancın somut veriye dönüşümü göstergeler aracılığıyla oluşur. Mekân, gösterge üretimi metaforlar sayesinde salt korunma sağlayan bir kabuk olmaktan çıkıp bir iletişim aracı ve sembol haline gelir. Bu bağlamda metaforlar, mekânın kültürel kodlarını taşıyan üretilmiş bir dildir. Kutsal mekân ise metafora dayalı empirik edimlerle öznenin varoluşsal kurgusunu gerçekleştiren ilahi bir oylumdur.

Özne Tanrıyı ve kutsalı daha anlaşılabilir hale getirmek, zihinsel kurgusunu oluşturabilmek ve ona yaklaşabilmek için duyusal semboller ve metaforlara ihtiyaç duyar. Bir başka deyişle soyut olanın algısı için somut olanın görüntüsüne gereksinim vardır. Bu süzülen bir ışık demeti, tasarlanmış bir karanlık ya da bir resim olabilir. Böylelikle dini duygularla etken hale gelen kavramsal varlıklar, mutlak tanımlı

nesnelerle somutlaştırılmış olur ve inanan bir kişi ancak bu yolla yaşamsal erimlerini tinsel bir yolculuğa dönüştürerek kendisini gerçekleştirir.

Tanrı ve kutsal, öznenin algısına ait fenomenlerdir. Dolayısıyla bu iki olguya ait metaforlar çok çeşitli, çok katmanlı olarak var olurlar. Dinlerdeki metaforlar, inanç sistemi içindeki iletişim dilini oluştururlar. Bu dil hem zihinsel hem duygusal kurguyu barındıran çağrışımlardır. Özne ile inandığı kutsal arasındaki köprü, çağrışımın kaynağı simgesellik aracılığıyla kurulur. Bir başka deyişle dini sembeler ve metaforlar; kutsalı özneye ulaştırır, ona indirger. İnanan kişi, böylelikle

- Dinin toplumlar arası dil kurgusunu kavrar.
- Mekânın tasarım verilerine dönüşmüş Tanrıbilimsel kodları algılar.
- Mekân içinde göksel olanın varlığını cisimleştirir.
- Metaforları kullanarak, ulaşılmaz olan aşkın güce ulaşır.
- Kozmostaki konumunu anlamlandırır.
- Varoluşunu gerçekleştirir.

Özne, dinin soyut halden (inanç), somut hale (ibadet/ ritüel, litürji) geldiği mekanlarda duygu dışavurumunu ışık yoluyla da gerçekleştirebilir, adeta bir mikrokozmos yaratır ve ilahi olana ulaşır. Böylelikle kutsal mekân ilettiği mesaj doğrultusunda bir gösterge haline gelir. Dini mekânda tasarım elemanı olarak kullanılan ışık ve gölge, gösteren kurgusunu oluştururken; somut verilerin karşılık geldiği tinsel olgular ya da başka kavramsal karşılıklar da gösterilen kurgusunu oluşturur. Zihinsel kurguyu içeren metaforlar ve bildirişim aracı olarak mimari dil, bir bütün halinde yeni bir anlam kurgular. Bu şekilde bir eser katmanlı, görülemez, bilinemez, ulaşılmaz olana, bilinen (ışık metaforu) aracılığıyla ulaşır.

Göstergelerin metafor yoluyla anlattığı içeriği, kutsal mekanlarda okumayı hedefleyen bu çalışmada Tanrının varlığının ışık çözümlenmeleriyle somutlaştırılabilirliği sorgulanmıştır. Öznenin varoluş motifinde yer aradığı kutsala; ışık yoluyla ulaştığı, bir başka ifadeyle ışığın metafor olarak ilahi bir boyut kurguladığı çeşitli inanışlara ait tasarım örnekleri incelenmiştir. Tüm bu veriler sonucunda, bireylerin ve toplumların ışık yoluyla da kutsalı ve aşkın gücü hissettikleri, iletişim ağı oluşturabildikleri ve varoluşsal - ruhsal doyumlarına mekânda bu sayede eriştikleri görülmüştür.

Kaynaklar

- Al Asad, M. (2001). *Geleneğin Kırılması*. İstanbul: Boyut Kitapları/ Çağdaş Türkiye Mimarları Dizisi 3, s. 121.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. Prof. Dr. Fuat Aydın (Çev.). İstanbul: Ataç Yayınları.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. M. Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: Gece Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1996). *Felsefe Sözlüğü (18. Baskı)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü (1. Baskı)*. İstanbul: Sofos Yayınları.

- Nasr, S. H. (1995). *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*. Şehabettin Yalçın (Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Rıfat, M. (2014). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları 1: Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ricoeur, P. (1978). *The Rule of Metaphor*. Toronto: Universty of Toronto Press.
- Roth, L.M. (2000). *Mimarlığın Öyküsü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Tokay, V. Z. (2009). *Mimarlığın Oluşumunda Saydamlığın Işığı*. İstanbul: Tasarım Yayın Grubu.

İnternet Kaynakları

- Url- 1 <https://www.uludagsozluk.com/k/karyatit/> , alındığı tarih: 26.05.18
- Url- 2 <https://www.sanatabasla.com/2012/05/06/judith-holofernesin-kafasini-keserken-judith-beheading-holofernes-caravaggio/> , alındığı tarih: 27.05.2018
- Url- 3 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rose_window_Richmond.jpg , alındığı tarih: 27.05.2018
- Url- 4 <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=24&ayet=35> , alındığı tarih: 01.03.2019
- Url - 5 <https://tr.pinterest.com/pin/166422148705359210/?lp=true> , alındığı tarih: 26.05.2018
- Url- 6 <https://tr.pinterest.com/pin/369787819396500307/?lp=true> , alındığı tarih: 04.11.2018
- Url- 7 <https://www.youtube.com/watch?v=7ZtfYOD5I8M>> , alındığı tarih: 21.05.2018
- Url- 8 <https://www.youtube.com/watch?v=7RIAvRKP3s> , alındığı tarih: 21.05.2018
- Url- 9 <http://www.akdn.org/architecture/project/mosque-of-grand-national-assembly>> , alındığı tarih: 28.05.2018
- Url- 10 <http://www.arkitera.com/proje/1815/tbmm-camisi>> , alındığı tarih: 28.05.2018
- Url- 11 <http://www.akdn.org/architecture/project/mosque-of-grand-national-assembly>> , alındığı tarih: 28.05.2018